

Les ràpites, proposta de definició conceptual a partir del cas del nord-est peninsular

JESUS BRUFAL SUCARRAT

Aquest article ofereix un plantejament innovador en l'anàlisi d'un dels elements característics de la societat andalusina als territoris de Lleida i Tortosa als temps de la Catalunya medieval.

La intensa recerca sobre Alandalús efectuada a casa nostra està donant uns interessants fruits sobre l'estada dels musulmans als districtes de Lleida i Tortosa, que ocupaven una mica més de la meitat de la Catalunya actual. Les contínues aportacions dels especialistes,¹ en les seves respectives disciplines, obren tot un ventall de coneixements fins avui inèdits, entre ells l'estudi de les ràpites andalusines nord-orientals.

Ens volem centrar en una revisió conceptual d'aquesta institució, que no ha estat estudiada per la historiografia en profunditat, tot i que nosaltres creiem que té una importància destacable en la societat andalusina i especialment als territoris dels districtes de Lleida i Tortosa. Per aquest motiu presentem la present publicació, que aporta noves dades sobre aquest fenomen espiritual i social tan important a l'Islam, ben localitzat i delimitat a la zona nord-oriental des de l'últim terç del segle IX d.C. fins a la segona meitat del segle XII. En

aquest territori apareix a través del topònim *ràpita* a les poblacions de Vallfogona de Balaguer (Noguera), Santa Margarida i els Monjos (Alt Penedès), la Riba (Alt Camp), l'Albiol (Baix Camp) i Sant Carles de la Ràpita (Montsià).

L'àrea on es localitzen les ràpites nord-orientals reuneix les condicions idònies per dur a terme una vida de *ribat* i *ràpita*. Aquestes dues institucions –que cronològicament es poden situar entre l'últim terç del segle IX i el segle XI– necessàriament havien d'estar situades dins un *taghr*, és a dir, un punt fronterer on es podia dur a terme el *yihad*, que significa, a grans trets, fer un esforç o sacrifici per la comunitat o *umma*.

Cal advertir que en el nostre estudi només observem la pràctica del *yihad* fins a la primera meitat del segle X. Tanmateix *ribat* i *ràpita* no són només dos conceptes que vagin lligats a un *taghr* i a la pràctica del *yihad*, sinó que també signifiquen viure en comunitat per fer exercicis espirituals i portar una vida d'asceta per esdevenir un bon musulmà, aconseguir l'accés al Paradís i dur a terme una tasca d'educació i isla-

Jesus Brufal Sucarrat

Castell de la Ràpita, Vallfogona de Balaguer

Jesús Brufal Sucarrat

Mapes de la situació de les ràpites al en l'últim terç del s. IX (a dalt) i s. X (a baix)

mització destacada dins el món rural andalusí i musulmà en general. Tradicionalment, pels especialistes ha existit una vinculació conceptual entre els mots *ribat* i *ràpita*, que identificarien el mateix fenomen amb paraules diferents. L'exercici del *yihad* lligat a portar una vida d'austeritat en un punt fronterer d'Alandalús era l'ideal del morabit, és a dir, la persona que per les seves inquietuds espirituals es desplaçava cap als *tugur* per incorporar-se a un *ribat* o una *ràpita*. Aquesta visió actualment no és vàlida en la nostra zona d'estudi, sinó que, partint de d'anàlisi de la documentació, la mateixa evolució històrica de la zona i les innovadores aportacions pel que fa als ribats i les ràpites ens condueixen a establir una nova línia interpretativa dels conceptes de *ribat* i *ràpita*. Com ja hem esmentat, als districtes de Lleida i Tortosa tenim localitzades un total de cinc ràpites, estratègicament distribuïdes pel territori per tenir un pes destacable sobre l'espai i l'àrea d'influència corresponent. Quan parlem d'àrea

d'influència hem de diferenciar dos tipus de representacions sobre el territori: la que fan les ràpites de Vallfogona de Balaguer, Sant Carles de la Ràpita i Santa Margarida i els Monjos, d'una banda, i la de la Riba i l'Albiol de l'altra. La distinció es basa en el fet que el concepte de *ràpita* no és igual en el primer grup que en el segon.

PRIMER TIPUS: RÀPITA I RIBAT

Les ràpites del primer grup tenen una cronologia de fundació similar, situada al voltant de l'últim terç del segle IX d.C. La data ens ve donada per la documentació extreta de l'enumeració de morabits que anaven a les ràpites feta per l'alfaquí Abu al-Malik b. Habib, entre les quals destaca la ràpita de Kaski.² Aquest alfaquí, segons al-Zuhri, va viure aproximadament en la segona meitat del segle IX. Aquesta data primerenca creiem que també és aplicable a Santa Margarida i els Monjos i Vallfogona de Balaguer, però amb més reserves. L'absència d'una documentació tan valuosa com l'existent per a Sant Carles de la Ràpita, així com el fet que l'arqueologia no aportï tota la informació necessària, dificulta la contextualització d'aquestes dues ràpites. Tot i això es poden tenir en compte alguns elements. Per una banda el fet que la construcció de la ràpita de Santa Margarida i els Monjos és anterior al primer terç del segle X d.C., ja que cal tenir en compte l'avanç comtal que fa que el territori de l'actual Penedès deixi de ser andalusí per incorporar-se als dominis de Barcelona. No es pot oblidar tampoc l'atac que va patir Alandalús a mitjans i a l'últim quart del segle IX pels *mayus*, coneguts també com normands, que algarejaven la costa i penetraven a l'interior peninsular.³ Fruit d'aquestes incidències, des de l'emirat es va iniciar un procés de fortificació de la costa mediterrània i atlàntica d'Alandalús. Per iniciativa estatal es van construir torres de vigilància i també ràpites i

ribats al litoral andalusí que, no oblidem, deixaran de ser un límit geogràfic per esdevenir un *taghr*, en el qual es podrà practicar el *yihad*. Pel que fa a la ràpita de Vallfogona de Balaguer, tampoc no tenim documentació que en certifiqui la fundació o alguna notícia que permeti saber aproximadament quan comença a funcionar. L'arqueologia tampoc no és ajuda suficient, tot i que un mur localitzat al castell de la Ràpita sembla ser andalusí, i per tant correspondria a l'antic edifici denominat ràpita, però faria falta un estudi intensiu per situar la construcció en una etapa concreta dins la història d'Alandalús. Creiem que la ràpita de Vallfogona de Balaguer tindria una cronologia similar a la de Sant Carles de la Ràpita i Santa Margarida i els Monjos perquè la seva fundació respondria al mateix caràcter militar que trobem en les dues anteriors. A finals del segle IX el districte musulmà de Lleida entra en una nova dinàmica: deixa de ser un lloc de pas per formar part de l'engrenatge defensiu davant l'avanç carolingi primer i comtal després. Així doncs, l'apogeu de la família dels Banu Qasi i l'impuls emiral van permetre consolidar la nova demarcació, anomenada Frontera Superior, que discorria al llarg de la línia natural de la vall de l'Ebre i tenia la capital a Saragossa, una ciutat emergent i situada estratègicament al mig de la frontera.⁴ Així doncs, observem com en una cronologia força primerenca –l'últim terç del segle IX d.C.– el concepte de ràpita responia a unes funcions iguals que les del concepte *ribat*, és a dir, el vessant militar i l'espiritual anaven plegats. No serà fins a mitjan del segle X que es distanciaran, sobretot per l'entrada de nous corrents espirituals vinguts d'Orient que arrelaren amb força al territori andalusí. L'ascetisme, el misticisme i el sufisme són els principals causants d'aquest canvi dins les ràpites. La situació de les ràpites en punts allunyats, en llocs on el